

Bilješke:

- ¹ Matković, 1863.; Tkalčić, 1909.; Hrvatski urbari.
- ² Novak, 1923.
- ³ Raukar, 1988., 65., 70. O istraživanju ekonomske povijesti u hrvatskoj i jugoslavenskoj historiografiji nakon 1945. godine usp. *Bibliographia historico-oeconomica Jugoslaviae*, Zagreb 1987, u redakciji I. Ercega.
- ⁴ Isto.
- ⁵ Mirković, 1958. Do 1985. godine (Rijeka-Pula) objavljeno je pet izdanja te knjige.
- ⁶ Adamček, 1980.
- ⁷ Janeković-Römer, 1994.
- ⁸ Čoralić, 2001.
- ⁹ Janeković-Römer, 1999.
- ¹⁰ Budak, 1994.; Kolanović, 1995.; Fabijanec, 1999.; Fabijanec, 2001.; Pederin, 1996.; Vekarić, 1993.; Čoralić, 1997.
- ¹¹ Raukar, 1988., 65.
- ¹² Raukar, 1997.
- ¹³ Isto, 255.-393.
- ¹⁴ Isto, 143.-150.
- ¹⁵ CD IV., 172.-176. Usp. Klaić, 1955.; Kampuš, 1965.; Klaić, 1982, 73.-102; Budak, 1992.; Dobronić, 1992.; Kampuš, 1994.
- ¹⁶ Roller, 1955.; Lučić, 1991., 208.-209.; Raukar, 1977a., 15.-18.
- ¹⁷ Novak, 1957., 173.-174., 396.-402.; Jelaska, 1985., 11.-18. Raukar, 1987., 54.-57.
- ¹⁸ Foretić, 1980., passim.
- ¹⁹ Raukar, 2000.
- ²⁰ Dubrovnik: Foretić, 1980., passim; Split: ugovor s raškim velikim županom Stefanom Nemanjom potkraj XII. stoljeća (Dinić, 1955.); ugovor s banom Mladenom I. Bribirskim iz 1302. godine o slobodi trgovanja u Bosni (CD VIII., 27.).
- ²¹ Raukar, 1969.-1970., 62.-66.
- ²² Hrabak, 1991.
- ²³ Kampuš, 1976.-1977; Klaić 1982., 137.-168; Raukar, 1983.
- ²⁴ Raukar, 2000., 111.-114.
- ²⁵ Raukar, 1982., 72.-76. Usp. Raukar, 1977a.
- ²⁶ Foretić, 1980., passim.
- ²⁷ Raukar, 1997., 152.-153.
- ²⁸ Trogirski statut; Splitski statut; Brački statut.
- ²⁹ Dubrovački statut, 193.-211.
- ³⁰ Splitski statut, 280.-283., 292.-303.; Hvarski statut.
- ³¹ Raukar, 1987.
- ³² Raukar, 1977b.
- ³³ Listine I., 53.-55.
- ³⁴ Raukar, 1969.-1970., 23.-24.
- ³⁵ Raukar, 1977a., 214.-219.
- ³⁶ Raukar, 1977b, 214.-216.

- ³⁷ Kolanović, 1979.; Raukar, 2000.
- ³⁸ O nazivima i vrstama zemljišta u srednjovjekovnim vrelima: Raukar, 1977a., 151.-157.; o upotrebi suvremenih geomorfoloških podataka u istraživanju zemljišnih odnosa u srednjem vijeku: Roller, 1955.
- ³⁹ Splitski srednjovjekovni statut, u Knjizi trećoj, glavi 106., *O onima koji ne obrađuju vinograd kako moraju*, točno određuje radove koje težak (*laborator*) mora obaviti u vinogradu, u kojemu je podignuo lozu (Splitski statut, 148.-149.); Trogirski je statut to određivao u Knjizi drugoj, glavi 72., *O kažnjavanju onih koji obrađuju vinograde uz (dobivanje) polovice ili trećine (priroda)*. O rokovima obrađivanja vinograda (Trogirski statut, 101.).
- ⁴⁰ Raukar, 1977a., 158.-161., 180.-181., 188.-192. O koeficijentu proizvodnosti oranica na europskom Zapadu u srednjem vijeku: Le Goff, 1974., 254.-255.
- ⁴¹ Klaić, 1976., 105.-119.
- ⁴² O kmetstvu na zadarskom području: Raukar, 1977a., 172.-182.; o šibenskom kmetstvu: Kolanović, 1995., 130.-149.
- ⁴³ Klaić, 1976., 119.-136.
- ⁴⁴ Dubrovnik: Lučić, 1979.; Split: Državni arhiv Zadar [dalje: DAZ], Splitski arhiv [dalje: SA], sv. 23., sveščići 3.-16., notar Dominik de Manfredis.
- ⁴⁵ Raukar, 2000., 70., 117.
- ⁴⁶ Opis Dubrovnika, 59.-60.; Roller, 1951., 5.-9; Dinić-Knežević, 1982.; Lučić, 1991., 183.-207.
- ⁴⁷ Klaić-Petricioli, 423.-454.; Fabijanec, 2001.
- ⁴⁸ Raukar, 1977a., 273., 275., 280.
- ⁴⁹ Stipišić, 1967.
- ⁵⁰ O Grguru Mrganiću: Jelić, 1960; Raukar, 1977a., 140.-141.
- ⁵¹ DAZ, Arhiv Raba [dalje: AR], kutija 3., Th. de Stantiis, 1004., 9.VII.1457.
- ⁵² Raukar, 1977a, 268.-274.
- ⁵³ DAZ, SA, sv. 4., 38., 93'; sv. 5., 216.; sv. 6/1., 20', 23., 25., 39'; sv. 6/2., 53.; sv. 6/3., 106.; sv. 7/1., 5', 64.; sv. 7/2., 79., 87'; sv. 8/1., 77.; Arhiv HAZU u Zagrebu, Ia 40, 4. Usp. Raukar, 1980.-1981., 182.
- ⁵⁴ Raukar, 1977a., 268.-272.
- ⁵⁵ Lane, 1965., 226., 245.; Lane, 1966., 143.-162., 345.-370.; Herrs, 1961., 273.-274., 280.-281.; Braudel, 1997., 321.-322. O dubrovačkim brodovima u XV. stoljeću: Tadić, 1968. Autor smatra da je na početku XV. stoljeća (1401.-1407.) čitavo trgovačko brodovlje Dubrovnika imalo nosivost oko 1.400 tona, dok je pojedini brod u prosjeku imao 17 tona nosivosti; u drugoj četvrtini XV. stoljeća (1432.-1440.) nosivost je dubrovačkih brodova porasla, pa se spominje i jedan brod nosivosti od 4.500 *stara* ili oko 340 tona, dok je ukupna nosivost dubrovačkog brodovlja bila u tom razdoblju oko 4.100 tona (520.-524.).
- ⁵⁶ Raukar, 1977a., 258.-262.
- ⁵⁷ DAZ, SA, sv. 35., 322'; sv. 40/1., 232., 21.VII.1492.; usp. Raukar, 2000., 107.
- ⁵⁸ Braudel, 1997., 320.
- ⁵⁹ Raukar, 2000., 100.-101.
- ⁶⁰ Prijatelj, 1968., reprodukcija 41.: "Navještenje" Nikole Božidarevića, Dubrovnik, Dominikanska crkva, središnje polje predele s prikazom karake.
- ⁶¹ Cucari, 1976., 19.-60. Usp. i Vidović, 1984.
- ⁶² Raukar, 2000., 96.-101.
- ⁶³ Prijatelj, 1968., reprodukcije 39. i 40.: "Bogorodica sa svecima", triptih Nikole Božidarevića, Dubrovnik, Dominikanska crkva, Sv. Vlaho i model grada Dubrovnika.

- ⁶⁴ O klimatskim i geomorfološkim preduvjetima proizvodnje žita na Mediteranu: Braudel, 1997., 250.-262.
- ⁶⁵ Commissiones, III., 159.-160.
- ⁶⁶ Podaci o proizvodnji žita na posjedima Rogovskog samostana 1562.-1564. godine nalaze se u "Izveštaju o prihodima i rashodima samostana sv. Kuzme i Damjana", što ga je sastavio opat Montemerlus de Montemerlo 24. X. 1564. (DAZ, Spisi samostana sv. Kuzme i Damjana [dalje. SSKD], br. 203., 42.-48.); o izvozu žita sa samostanskih posjeda: DAZ, Ducali e terminazioni, II., 51', 16. XI. 1463.; SSKD, br. 180., 5. IV. 1511. Usp. Raukar, 1970.-1971., 262.-264.
- ⁶⁷ Braudel, 1997., 447. Koliko je oskudno naše poznavanje odnosa: klimatski preduvjeti – proizvodnja žita na jadranskom području u XVI. stoljeću, pokazuje i prije spomenuto izvješće zadarskog kapetana, u kojemu se ističe da je ostvarena takva proizvodnja žita "premda je nevjere i nanijelo golemu štetu u trinaest sela na tom području" (*con tutto che la tempesta habbi fatto grandissimo danno in 13 ville di esso territorio*) (Commissiones, III., 159.).
- ⁶⁸ DAZ, Datia et incantus, I., 10.
- ⁶⁹ Praga, 1931., 479.-481.
- ⁷⁰ DAZ, Spisi zadarskih notara [SZN], Raymundus de Modiis, B. unica, F. I., 347'-348.; Articutius de Rivignano, B. II., F. IV., 79'-81', 93.-94.
- ⁷¹ Zapisnici Velikog vijeća, 242.
- ⁷² Adamček, 1980., 307., 477., 488.
- ⁷³ Isto, 482.-483.
- ⁷⁴ Raukar, 2000., 73.-74.
- ⁷⁵ Splitski statut, Nove statutarne odredbe, Glava 69., *O nasadiivanju vinograda bez dozvole gospodina kneza* (Splitski statut, 372.).
- ⁷⁶ Novak-Skok, 220.-222., br. 42., 48., 61., 63., 64.
- ⁷⁷ Isto, 220., 221. Usp. Budak, 1985.
- ⁷⁸ CD VI., 125., 339.
- ⁷⁹ CD VII., 57., 127.-128., 203.-204.; VIII., 56.
- ⁸⁰ CD VIII., 50., 527.
- ⁸¹ DAZ, SA, sv. 24., 44.-96'; SZN, Šimun Damiani, B. III., F. IV., 373.-411. (u tom je sveščiću sačuvano 13 ugovora za došljake iz zaleđa, od kojih je 6 ugovora o učenju obrta u zadarskih majstora, a 7 ugovora o posluži u zadarskim obiteljima); Šunjić 1961., 137.-138.
- ⁸² O važnosti i smjerovima trgovine žitom na Mediteranu u XVI. stoljeću: Braudel, 1997., 612.-643.
- ⁸³ Cutheis, Kronika, 195.-196.
- ⁸⁴ Isto, 192.-193., 195.
- ⁸⁵ Nisu sačuvani točni podaci o broju splitskoga stanovništva u sredini prve polovice XVI. stoljeća, ali se u izvješću mletačkih sindika u Dalmaciji, Leonarda Venerio i Jeronima Contareno, iz godine 1525. ističe da u Splitu ima "homeni da facti numero 1200", tj. 1.200 ljudi, sposobnih za vojnu službu (Commissiones, II., 16.), pa se smije pretpostaviti da je Split tada imao oko 5.000 stanovnika. Nisu sačuvani ni podaci o broju preostalih stanovnika Splita nakon kužne epidemije, a splitski knez Leonard Bollani znatno kasnije, u izvješću iz 1534. godine, ističe da u Splitu ima samo oko 500 ljudi "da fati", dapače, tako maleni broj ljudi, sposobnih za oružje, tumači kužnom epidemijom iz 1527. godine, u kojoj je, prema njemu, umrlo oko šest tisuća ljudi (isto, 107.). Bollanijev je broj umrlih u doba kuge 1526.-1527. godine pretjeran, ali se prema broju ljudi "da fati" smije pretpostaviti da je

broj stanovnika Splita smanjen od oko 5.000 na oko 2.000, što je visoka stopa demografskog gubitka od oko 60%. Na početku XVII. stoljeća (1605. godine) Split je imao 3.788 stanovnika (Mletačka uputstva, VI., 128.). Nakon epidemije kuge 1607. godine u Splitu je, prema mletačkom knezu Cesare Dolfinu, preostalo samo 1.405 stanovnika (Novak, 1961., 116.): ako je Dolfinov podatak vjerodostojan, Split je u epidemiji 1607. godine izgubio oko 60% stanovnika.

⁸⁶ Svi podaci prema Dinić, 1960.

⁸⁷ Listine, X., 92.; Libri consiliorum Jadrae, II., 97.

⁸⁸ Sanudo, V., 103.; Libri consiliorum Jadrae, III., 86', 14.X.1540.

⁸⁹ Raukar-Petricioli-Švelec-Peričić, 249.-250.

⁹⁰ Adamček, 1980., 296.-297.

⁹¹ Braudel, 1997., upozorava na važnost problema žita na Mediteranu u XVI. stoljeću "jer glad, istinska glad zbog koje umiru ljudi na ulici jest zbilja", dodajući da "tijekom godina bilježimo beskrajne *carestije*, i svaka se vlada upušta u traganje za pšenicom i mora organizirati javne raspodjele kako bi spriječila, premda u tome uvijek ne uspijeva, da ljudi umiru od gladi" (261.). Autor napokon zaključuje da "u srcu sredozemne povijesti bitnu ulogu imaju ove prinude: siromaštvo i neizvjesnost sutrašnjice" (262.).

⁹² Raukar, 1997., 133.-135., 255.-256.

⁹³ O romansko-hrvatskim prožimanjima u gradovima bizantske Dalmacije: Jakić-Cestarić, 1972.; Jakić-Cestarić, 1974. O kolonističkom pokretu u Slavoniji: Klaić, 1976., 286.-292. O jadranskim migracijama: Italia felix; Gestrin, 1998.; Čoralić, 2001.

⁹⁴ DAZ, SZN, Šimun Damiani, B. VI., F. VII/7.

⁹⁵ Splitski statut, 190.-191., 312.-314.

⁹⁶ Isto, 272.-273.

⁹⁷ Isto, Knjiga šesta, Glava 1., *O strancima koji žele postati splitski građani* (272.).

⁹⁸ Šibenski statut, 93.

⁹⁹ Zadarski statut, Knjiga peta, Glava 35., *Neka nijedan tuđinac nema položaja zadarskoga građanina ako zajedno s obitelji i sa ženom ne stanuje u gradu; a ako dođe, neka se ne uzima kao građanin u pogledu časti i povlastica, ne uvrsti li ga Veliko vijeće među građane; Reformacije, Glava 42., O izuzeću stranaca* (Zadarski statut, 495., 547.).

¹⁰⁰ Isto, 495.

¹⁰¹ Novak-Sambrailo, 1972., 14.; Raukar, 1979.

¹⁰² Thomas Archidiaconus, 32.; Toma, Kronika, 23.

¹⁰³ O crkvenim pristojbama: Camera apostolica 1.; Camera apostolica 2.

¹⁰⁴ Raukar, 1997., 239.-249.

¹⁰⁵ DAZ, SA, sv. 24., 44.-96'.

¹⁰⁶ DAZ, SZN, Šimun Damiani, B. III., F. IV., 373.-411. (u njegovu je notarskom sveščiću sačuvano osam ugovora o služenju).

¹⁰⁷ DAZ, SZN, J. de Calcina, B. I., F. I., 11., 1439.; 49., 1440.

¹⁰⁸ DAZ, SZN, Articutus de Rivignano, B. I., F. I., 136', 3.XI.1384.; CD XVI., 524.-528.

¹⁰⁹ DAZ, SZN, F. Tommaseo, B. I., F. I/1., 10', 26.I.1549.

¹¹⁰ DAZ, SA, sv. 6/1, 23., 1367.; SZN, Šimun Damiani, B. III., F. IV/16., 203., 1448.

¹¹¹ Raukar, 1977a., 185.-188.

¹¹² Isto, 188.-194.; Raukar, 1982., 60.

¹¹³ Raukar, 1982., 60.-61.

- ¹¹⁴ DAZ, SA, sv. 6/1., 12'. (Pripko Mašić); sv. 8/2., 112. (Ratko Vukoslavov); sv. 21., 22. (Stipan Božiković).
- ¹¹⁵ DAZ, SZN, Franciscus Minutius, B. I., F. I., 23.II.1497.
- ¹¹⁶ Popisi poreza, 19.-23., 82.-89.; Adamček, 1980., 153.-154.
- ¹¹⁷ DAZ, SZN, Nicolaus Benedicti, B. I., F. I/5.; ugovor je prvi objavio Fisković, 1959., 167.-168., bilj. 403.
- ¹¹⁸ DAZ, SZN, Vannes q. Bernardi de Firmo, B. I., F. I/4., 42.
- ¹¹⁹ DAZ, SA, sv. 23/13., 202. Pri prosudbi o imovnom položaju istaknutih obrtnika, prije svega onih u skupini tzv. umjetničkih obrta (zlatari, slikari, kipari, graditelji, drvorezbari), ne valja zanemariti činjenicu da oni veoma često nisu bili samo umjetnici, nego i poslovni ljudi, pa su se, pokraj stvaralaštva, isticali i razvijenom poslovnom djelatnošću; Zadar: Raukar, 1977a., 237.-239.; Šibenik: Kolanović, 1995., 100.-102. (o poslovnosti Jurja Matejeva Dalmatinca i Jurja Čulinovića).
- ¹²⁰ Ser Andrija Pribislavov iz Splita prodaje 1446. godine majstoru (*magister*) Dujmu Marinovu, slikaru (*pictor*) iz Splita 4 *uretena* oranice (*terra aratoria*), smještenih "ad ecclesias pictas" za 200 libara (DAZ, SA, sv. 23/9., 438.); majstor (*magister*) Ante Petrov, brijač iz Splita, kupuje zemljište na Skalicama, u splitskom distriktu, za 360 libara (isto, sv. 23/12., 192', 28.V.1448.).
- ¹²¹ DAZ, SA, sv. 23/7., 343., 1445. (vjerovnik za kupljene smokve je slikar Dujam Marinov).
- ¹²² DAZ, SA, sv. 23/4., 183'; 23/7., 319.; 23/9., 399., 415.; 23/10., 32', 39.; 23/11., 57., 80'; 23/12., 153'; 23/16., 352., 374.
- ¹²³ Isto, 23/6., 277.; 23/8., 361., 369'; 23/14., 268.
- ¹²⁴ Brijač Ante Petrov kupuje kuću od kamena (*domus de muro*) u starom dijelu grada Splita za 500 libara, a krznar Mihovil Srečkov kupuje kamenu kuću, također u starom dijelu grada, za 400 libara (DAZ, SA, sv. 23/8., 368'; 23/11., 80.).
- ¹²⁵ DAZ, SA, sv. 21., 18., 4.VIII.1436.; 81', 17.VI.1437.; 259., 13.VIII.1438.; 277., 30.XII. 1438.
- ¹²⁶ Commissiones, II., 197., 215.
- ¹²⁷ Klaić, 1901., 213., 218.
- ¹²⁸ CD VIII., 56.; X., 321.-322. Usp. Klaić, 1897., 82.-83.; Klaić, 1976., 447.; Raukar, 1995., 662.
- ¹²⁹ DAZ, SZN, Nicolaus Benedicti, B. I., F. I/2., 5.XI.1436.; Raukar, 1977a., 121.
- ¹³⁰ DAZ, SZN, Raymundus de Modiis, B. I., F. III/2., "Inventarium bonorum olim nobilis domini Grisogoni de Civaletis"; Inventar Civaleta. Usp. Raukar, 1977a., 119.-120.
- ¹³¹ DAZ, SA, sv. 8/2., 185.-187'., oporuka i popis imovine ser Camurtij Francisci.
- ¹³² DAZ, SZN, Nicolaus Benedicti, B. I., F. I/5., 20.I.1440.; Raukar, 1977a., 291.
- ¹³³ Raukar, 2000., 104.
- ¹³⁴ Ivan de Augubio kupuje 1453. godine petnaest komada zemljišta, površine 249 *uretena*, za 1.100 dukata (DAZ, SZN, sv. 24., 22., 4.VI.1453.).
- ¹³⁵ CD XVI., 524.-528.
- ¹³⁶ Miscellanea, II.-IV., 56.-60.
- ¹³⁷ Klaić-Petricioli, 526.
- ¹³⁸ Buljević, Sjene, reprodukcija 32.
- ¹³⁹ Thomas Archidiaconus, 197.-198.; Toma, Kronika, 98.-99.
- ¹⁴⁰ Zadarski katastik, 377.-382.; Petricioli, 1965., 177.-178.; Raukar, 1996., 45.-46.
- ¹⁴¹ Raukar, 1977a., 77.-80.
- ¹⁴² DAZ, SA, sv. 23/3., 16.
- ¹⁴³ Cvitanić, 1964., 111.-113.; Janeković-Römer 1994., 77.-89.

- ¹⁴⁴ SZB, II., 43.-46. (oporuca Bogde de Lovrehna); SZB, I., 185. (ugovor o mirazu zadarskog krznara Dragovana Dminoslavova).
- ¹⁴⁵ SBS, 1, 216., 13. XI. 1343. (ugovor o mirazu Kamurcija Petra Kamurcija); 253.-254., 28. XII. 1343. (ugovor o mirazu ser Ivana Vučine); 106., 25.I.1342. (ugovor o mirazu zlatara Milgosta).
- ¹⁴⁶ Raukar, 1977a., 74.-76.
- ¹⁴⁷ DAZ, SA, sv.23/11., 53', 1447. (ugovor o mirazu ser Komula de Petracha); sv. 23/12., 151., 1447. (ugovor o mirazu ser Nikole ser Mihovila Mazolića).
- ¹⁴⁸ DAZ, SZN, Articutius de Rivignano, B. II., F. VI., 92', 1388.
- ¹⁴⁹ CD XVI., 525.; DAZ, SA, sv. 40., 274', 22.XI.1473. (splitski građanin ser Kristofor Berini potvrđuje Ivanu de Augubio da mu duguje 198 dukata, 3 libre i 2 solda u ime ostatka miraza od 400 dukata za svoju sestru Maricu, Ivanovu suprugu); isti iznos miraza spominje i Ivan de Augubio u oporuci iz 1477. (DAZ, SA, sv. 40/1., 595.). I svojim dvjema kćerkama, Simoneti i Bernardini, Ivan de Augubio u oporuci ostavlja isti iznos miraza – svakoj po 400 dukata: "Item, lasso a la mia fiola Simoneta e ala mia fiola Bernardina, a ciaschaduna desse per loro maritare ducati quatrocento, parte in danari e parte in robe de chaxa [...]" (isto, 594').
- ¹⁵⁰ Zadar: Raukar, 1977a., 75.-76. Split: DAZ, SA, sv. 23/3., 132'. (miraz krznara Marina Brajanovića), 143. (miraz bačvara Ostoje Velislavića); 23/6., 252. (miraz majstora Ostoje, izrađivača štitova); 23/9., 437. (miraz slikara Ivana Dujmova Miroslavlića).
- ¹⁵¹ DAZ, SA, sv. 27/1., 2'. (miraz Mratina Dubravčića); sv. 27/3., 103. (miraz Radana Gojalića); sv. 40., 262. (miraz Petra Dudića).
- ¹⁵² Isto, sv. 46., 74', 1503.
- ¹⁵³ Isto, sv. 40., 588'.-589., 18.VI.1491.
- ¹⁵⁴ Raukar, 1997., 245.-246.
- ¹⁵⁵ DAZ, SZN, Theodor de Prandino, B. VI., F. I., 123.-125. (oporuca Mihovila de Soppe); DAZ, RA, kutija I., sv. VIII., notar A. Faieta, 100.-102., 5.X.1476. (oporuca Stjepana de Gauzigna). O mirazima u Dubrovniku: Dinić-Knežević, 1974., 77.-95.; Janeković-Römer, 1994., 80.-81.; Janeković-Römer, 1999., 344.-352.
- ¹⁵⁶ SZB, II., 44. (oporuca Bogde de Lovrehna); CD XVI., 167.-171. (oporuca Fumije de Matafaris); DAZ, SA, sv. VIII/1., 100'.-101'. (oporuca ser Andrije Peruosij).
- ¹⁵⁷ CD XVI., 525. (oporuca suknara Mihovila Petrova); DAZ, SA, sv. 40/1., 594. (oporuca Ivana de Augubio).
- ¹⁵⁸ CD XVI., 17.-18. (oporuca krojača Stanka de Sloradis); DAZ, SA, sv. VIII/2., 204. (oporuca postolara Vučine Markovića); CD XIV., 391. (oporuca Radete Tosonića); Rismondo, 1974., 53.-54. (oporuca Dragoslave, žene solara Radonje).